

ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ

Ζίγκμουντ Μπάουμαν

ΡΕΥΣΤΟΙ ΚΑΙΡΟΙ

Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα του υπεύθυνου της σειράς	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΓΕΝΝΑΙΟΙ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΕΚΤΡΟΦΕΙΟ ΤΩΝ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΩΝ	15
1. Ο ΡΕΥΣΤΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ	21
2. Η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ	55
3. ΚΡΑΤΟΣ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΦΟΒΩΝ	97
4. ΜΑΖΙ, ΑΛΛΑ ΧΩΡΙΣ ΕΠΑΦΗ	123
5. Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑΣ	157
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	183

2 Η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ η Ρόζα Λούξεμπουργκ υπέδειξε ότι μολοντί ο καπιταλισμός «χρειάζεται μη καπιταλιστικές οργανώσεις ως το πλαίσιο για την ανάπτυξή του» «προχωρά αφομοιώνοντας τις ίδιες τις συνθήκες που από μόνες μπορούν να διασφαλίσουν την ίδια του την ύπαρξη». ²⁰ Οι μη καπιταλιστικές οργανώσεις παρέχουν γόνιμο έδαφος για τον καπιταλισμό. Το κεφάλαιο τρέφεται στα ερείπια τέτοιων οργανώσεων και, μολοντί αυτό το μη καπιταλιστικό περιβάλλον είναι απαραίτητο για τη συσσώρευση, η τελευταία προχωρά εντούτοις εις βάρος αυτού του μέσου, κατατρώγοντάς το.

Το εγγενές παράδοξο του καπιταλισμού και μακροπρόθεσμα η εξαφάνισή του: ο καπιταλισμός είναι σαν το φίδι που τρέφεται δαγκώνοντας την ίδια την ουρά του. Εναλλακτικά, χρησιμοποιώντας όρους άγνωστους στη Ρόζα Λούξεμπουργκ, αφού τους εφεύραμε μόλις την τελευταία ή τις δύο τελευταίες δεκαετίες, μια εποχή όπου η απόσταση μεταξύ ουράς και στομαχιού ελαττωνόταν γρήγορα και η διαφορά μεταξύ «αυτού που τρώει» και του «φαγωμένου» γινόταν όλο και πιο δυσδιάκριτη, μπορούμε να πούμε το εξής: Ο καπιταλισμός αντλεί την ενέργεια που του δίνει ζωή από «την εκποίηση περιουσιακών στοιχείων», μια πρακτική που πρόσφατα ήρθε στο φως μέσω των συχνών προσπαθειών

«επιθετικών συγχωνεύσεων», μια πρακτική που χρειάζεται όλο και περισσότερα καινούργια περιουσιακά στοιχεία να εκπονηθούν, όμως αργά ή γρήγορα, από τη στιγμή που θα εφαρμοστεί σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι σίγουρο ότι οι πόροι θα εξαντληθούν ή θα περιοριστούν κάτω από το αναγκαίο για τη συντήρησή της επίπεδο. «Περιουσιακά στοιχεία» που «εκποιούνται» είναι το αποτέλεσμα της εργασίας άλλων παραγωγών, αλλά, καθώς αυτοί οι παραγωγοί αποστερούνται τα περιουσιακά τους στοιχεία και έτσι σταδιακά αλλά αμείλικτα εξαφανίζονται, είναι σίγουρο ότι θα φτάσουμε σε ένα σημείο όπου δεν θα υπάρχουν άλλα περιουσιακά στοιχεία για «εκποίηση».

Με άλλα λόγια, η Λούξεμπουργκ προέβλεψε έναν καπιταλισμό που πεθαίνει από έλλειψη τροφής. Έναν καπιταλισμό που λιμοκτονεί επειδή έχει καταφάει ακόμα και το τελευταίο λιβάδι «ετερότητας» στο οποίο έβροσκε. Όμως, εκατό χρόνια αργότερα φαίνεται ότι ένα μοιραίο, πιθανόν το *πιο* μοιραίο, αποτέλεσμα του παγκόσμιου θριάμβου της νεωτερικότητας είναι η οξεία κρίση της βιομηχανίας αποκομίδης των «ανθρώπινων αποβλήτων». Και αυτό συμβαίνει γιατί κάθε νέο προκεχωρημένο φυλάκιο που κατακτούν οι καπιταλιστικές αγορές προσθέτει νέες χιλιάδες ή εκατομμύρια στη μάζα των αντρών και των γυναικών που αποστερήθηκαν τη γη τους, τα εργαστήριά τους και τα κοινωνικά δίκτυα ασφαλείας.

Ο Τζέρεμι Σίμπρουκ περιγράφει με ζωντάνια τα δεινά των σημερινών παγκόσμιων φτωχών, που εκδιώκονται από τη γη τους και αναγκάζονται να αναζητήσουν την επιβίωση

στις ταχέως διογκούμενες φτωχογειτονιές της κοντινότερης μεγαλούπολης:

Η παγκόσμια φτώχεια βρίσκεται εν πτήσει. Όχι γιατί εκδιώκεται από τον πλούτο, αλλά γιατί έχει εκδιωχθεί από μια εξαντλημένη και μετασχηματισμένη ενδοχώρα [...]. Η γη που όργωναν, εθισμένη στα λιπάσματα και τα ζιζανιοκτόνα, δεν αποδίδει πλέον πλεόνασμα για να πουληθεί στην αγορά. Το νερό είναι μολυσμένο, τα αρδευτικά κανάλια έχουν γεμίσει λάσπη, οι πηγές του νερού είναι μολυσμένες και μη πόσιμες [...]. Η γη έχει κατασχεθεί από την κυβέρνηση για να δημιουργηθούν παραλιακά θέρετρα, γήπεδα γκολφ ή υπόκειται στην πίεση των διαρθρωτικών προγραμμάτων προσαρμογής για να εξαγάγει περισσότερα γεωργικά προϊόντα [...]. Τα σχολικά κτίρια δεν επισκευάζονται. Τα Κέντρα Υγείας έκλεισαν. Τα δάση, από τα οποία οι άνθρωποι πάντοτε συγκέντρωναν καύσιμη ύλη, φρούτα και μπαμπού για την επισκευή των σπιτιών, έχουν καταστεί απαγορευμένες ζώνες, περιφρουρούμενες από άντρες στην υπηρεσία κάποιας ιδιωτικής ημιστρατιωτικής εταιρείας.²¹

Ο αριθμός των ανθρώπων τους οποίους ο παγκόσμιος θρίαμβος του καπιταλισμού καθιστά περιττούς αυξάνεται ασταμάτητα και σήμερα κοντεύει να ξεπεράσει την ικανότητα διαχείρισης του πλανήτη. Είναι πολύ πιθανή η εκδοχή η καπιταλιστική νεωτερικότητα (ή ο σύγχρονος καπιταλισμός) να πιγεί στα ίδια τα απόβλητα που παράγει, τα οποία ούτε μπορεί να τα αφομοιώσει και πάλι ή να τα εξαφανίσει

ούτε να τα καταστήσει μη τοξικά. Υπάρχουν πολυάριθμα σημάδια από τη ραγδαία αύξηση της τοξικότητας των ταχέως συσσωρευμένων αποβλήτων.

Ενώ οι δυσοίωνες συνέπειες των βιομηχανικών και οικιακών αποβλήτων για την οικολογική ισορροπία και την ικανότητα αυτοαναπαραγωγής της ζωής στον πλανήτη έχουν καταστεί ζητήματα ανησυχίας εδώ και αρκετό καιρό (μολονότι οι συζητήσεις έχουν ακολουθηθεί από ελάχιστη δράση), δεν έχουμε κατορθώσει ακόμη ούτε καν να αρχίσουμε να βλέπουμε ή να αντιλαμβανόμαστε τις μακροπρόθεσμες συνέπειες από τις αυξανόμενες μάζες των *ανθρώπινων αποβλήτων* στις πολιτικές και κοινωνικές ισορροπίες της συνύπαρξης των ανθρώπων σε πλανητικό επίπεδο. Όμως είναι πια καιρός να ξεκινήσουμε. Σε μια ουσιαστικά καινοφανή κατάσταση όπως η δική μας ούτε η εξέταση του καταλόγου των συνήθων υπόπτων ούτε η καταφυγή στα εθιμικά μέσα αντιμετώπισής τους θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για να κατανοήσουμε τι συμβαίνει. Και αυτό που συμβαίνει επηρεάζει στον ίδιο βαθμό, αν και με διαφορετικούς τρόπους, κάθε κάτοικο του πλανήτη.

Η νέα «πληρότητα του πλανήτη» –η παγκόσμια διάσταση των οικονομικών αγορών, των αγορών εμπορευμάτων και εργασίας, του εκσυγχρονισμού όπως διαμορφώθηκε από το κεφάλαιο, καθώς και του σύγχρονου τρόπου ζωής– έχει δύο άμεσες συνέπειες.

Η πρώτη συνέπεια είναι η παρακώλυση των διεξόδων που κατά το παρελθόν επέτρεπαν την τακτική και έγκαιρη αποστράγγιση και εκκαθάριση των σχετικά λίγων εκσυγχρονισμένων και εκσυγχρονιζόμενων θυλάκων του πλανήτη από

το «ανθρώπινο πλεόνασμα», το οποίο ήταν δεδομένο ότι θα παράξει ο σύγχρονος τρόπος ζωής σε ακόμα μεγαλύτερη κλίμακα. Το πλεόνασμα αυτό αποτελούνταν από τον περίσσιο, υπεράριθμο και περιττό πληθυσμό – τους παραπανίσσιους που απορρίφθηκαν από την αγορά εργασίας και τα απόβλητα της στοχευμένης στην αγορά οικονομίας, που ξεπερνούν την ικανότητα των μηχανισμών ανακύκλωσης. Από τη στιγμή που ο σύγχρονος τρόπος ζωής είχε επεκταθεί (ή είχε με τη βία επεκταθεί) για να συμπεριλάβει το σύνολο του πλανήτη, με συνέπεια να πάψει να αποτελεί το προνόμιο ενός περιορισμένου αριθμού επιλεγμένων κρατών, το «κενό» ή «τα έρημα εδάφη» (για την ακρίβεια τα εδάφη που λόγω της παγκόσμιας ανισότητας στην κατανομή εξουσίας μπορούσαν να θεωρηθούν κενά ή / και χωρίς αφεντικά από τον τομέα του πλανήτη που ήταν ήδη «σύγχρονος»), έχοντας υπηρετήσει για πολλούς αιώνες ως η πρωταρχική διέξοδος (κύρια χωματερή) για τη διάθεση των ανθρώπινων αποβλήτων, έγιναν ελάχιστα και είναι έτοιμα να εξαφανιστούν εντελώς. Αναφορικά με τους «περιττούς ανθρώπους» που σήμερα παράγονται σε μαζική κλίμακα στις περιοχές που μόλις πρόσφατα έχουν σαλτάρει κάτω από τον οδοστρωτήρα της νεωτερικότητας, τέτοιες διέξοδοι δεν ήταν ποτέ διαθέσιμες. Δεν υπήρχε η ανάγκη γι' αυτές στις αποκαλούμενες «προνεωτερικές» κοινωνίες, οι οποίες ήταν αθώες από το πρόβλημα του απόβλητου, είτε ανθρώπινου είτε μη ανθρώπινου.

Κάτω από τη συνέπεια αυτής της διπλής διαδικασίας –δηλαδή του φραξίματος των παλιών διεξόδων και της

απουσίας πρόβλεψης νέων εξωτερικών διεξόδων για τη διάθεση των ανθρώπινων αποβλήτων- τόσο οι «παλιοί “σύγχρονοι”», όσο και οι νεοεισερχόμενοι στη νεωτερικότητα στρέφουν την κοφτερή πλευρά των πολιτικών του αποκλεισμού όλο και περισσότερο ενάντια στους ίδιους. Δεν υπάρχει πλέον καμία προσδοκία, γιατί η «διαφορά» που είχε αντιμετωπιστεί / παραχθεί στην πορεία της παγκόσμιας εξάπλωσης του σύγχρονου τρόπου ζωής έχει πλέον έρθει στη φωλιά της για να κουρνιαδίσει. Αυτή η διαφορά αρκετούς αιώνες αντιμετωπιζόταν ως ενοχλητικό αλλά προσωρινό και θεραπεύσιμο ερέθισμα, που ήταν δυνατό να το χειριστεί κανείς, λίγο πολύ αποτελεσματικά, με τη βοήθεια στρατηγικών «ανθρωποφαγίας» ή «ανθρωπέμεσης»* (οι όροι είναι του Κλοντ Λεβί-Στρος). Όμως στο σπίτι τα συνήθη τεχνάσματα που δοκιμάστηκαν και ελέγχθηκαν σε μακρινούς τόπους δεν γίνεται να εφαρμοστούν και όλες οι προσπάθειες για κάτι τέτοιο ενέχουν ανεξέλεγκτους, απροσδόκτους και τρομακτικούς κινδύνους.

Ο Κλίφορντ Γκιρτζ εξαπολύει δριμεία κριτική στη σημερινή επιλογή μεταξύ των εναλλακτικών λύσεων της «εφαρμογής δύναμης για τη διασφάλιση της συμμόρφωσης στις αξίες αυτών που κατέχουν την εξουσία» και της «κενής περιεχομένου ανοχής που, μην εμπλέκοντας τίποτε, δεν αλλάζει τίποτε». ²² Όπως παρατηρεί, η δύναμη μέσω της οποίας επιβάλ-

* Οι δυτικές κοινωνίες είναι κοινωνίες που «εμούν» τους διαφορετικούς, τους παρεκκλίνοντες. (Σ.τ.Μ.)

λεται η συμμόρφωση δεν είναι πλέον διαθέσιμη, ενώ η «ανοχή» έχει πάψει να συνιστά υψιτενή χειρονομία με την οποία τα ανώτερα στρώματα και οι ισχυροί μπορούν να κατευνάσουν τόσο τη δική τους αμηχανία, όσο και την προσβολή που ένιωσαν αυτοί που αισθάνθηκαν πατρονάρισμα και προσβολή από την υποτιθέμενη καλοσύνη τους. Στους καιρούς μας, επισημαίνει ο Γκιρτζ, «τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν από την πολιτιστική ποικιλία [...] που συνήθιζαν να αναδύονται [...] κυρίως μεταξύ κοινωνιών [...] τώρα όλο και πιο πολύ αναδύονται μέσα σε αυτές. Τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά όρια συμπιπτούν όλο και περισσότερο».

Ο καιρός που η αμερικανική πόλη ήταν το κύριο μοντέλο του πολιτιστικού κατακερματισμού και της εθνικής αταξίας έχει περάσει για τα καλά. Το Παρίσι των *nos ancêtres les gaulois** τείνει να γίνει τόσο πολύγλωσσο και πολύχρωμο, όσο το Μανχάταν, και μάλιστα το Παρίσι μπορεί να έχει βορειοαφρικανό δήμαρχο (ή έτσι τέλος πάντων φοβούνται πολλοί *gaulois*) πριν η Νέα Υόρκη να έχει Λατινοαμερικανό [...]. Ο κόσμος σε κάθε τοπικό σημείο τείνει να μοιάζει περισσότερο με κουβιετιανό παζάρι παρά με αγγλική λέσχη κυρίων [...]. *Les milieux* είναι όλοι *mixtes*** . Δεν δημιουργούν *Umwelte****, όπως συνήθιζαν στο παρελθόν.

* Των γάλλων προγόνων μας. (Σ.τ.Μ.)

** Όλοι οι κοινωνικοί περίγυροι είναι μεικτοί. (Σ.τ.Μ.)

*** Περιβάλλοντα, περιβάλλοντες κόσμους. (Σ.τ.Μ.)

Ένα από τα καλύτερα βιβλία του Ζίγκμουντ Μπιάουμαν. Μια συνοπτική παρουσίαση των ιδεών και των σκέψεων του συγγραφέα, ένα βιβλίο που ρίχνει φως στην ανθρώπινη κατάσταση την εποχή της «αρνητικής παγκοσμιοποίησης». Με ισχυρή δόση ειρωνείας, ανατέμνει τον σημερινό κόσμο της ρευστής νεωτερικότητας, η οποία γίνεται συνώνυμο της αρπακτικότητας. Ο συγγραφέας πραγματεύεται την υποβάθμιση της δημοκρατίας, τον διαχωρισμό εξουσίας και πολιτικής, τον περιορισμό του κοινωνικού κράτους και την προώθηση των ιδιωτικών ανασφαλών κόσμων.

Ο Μπιάουμαν μιλάει για τη δημοκρατία, τη διαχείριση των φόβων, τη ρευστότητα των θεσμών, τη μετανάστευση, την αποσάθρωση της ζωής της πόλης, την κυριαρχία του ατόμου-καταναλωτή, την υπονόμευση της πολιτικής δράσης, την αλληλεγγύη και την κοινότητα. Περιγράφει τέλος την ουτοπία και την επίμονη και υπομονετική προσπάθεια που χρειάζεται για να αναγεννηθεί.

Ο Ζίγκμουντ Μπιάουμαν είναι Ομότιμος Καθηγητής Κοινωνιολογίας στα Πανεπιστήμια του Λιντς και της Βαρσοβίας και ένας από τους σημαντικότερους μελετητές της μετανεωτερικής κατάστασης. Στα ελληνικά κυκλοφορούν, μεταξύ άλλων, τα βιβλία του *Ο πολιτισμός ως πράξη* (Εκδόσεις Πατάκη 1994), *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της* (Ψυχογιός 2002) και *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι* (Μεταίχμιο 2004).

ISBN 978-960-455-613-7

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4613